

Igor Krtolica

*DRŽAVNA TAJNA I TAJNA RATNA MAŠINA
KOD GILLES-A DELEUZE-A*

APSTRAKT: Članak pronalazi svoje polazište u jednoj belešci iz Hiljadu ravni, gde Delez i Gatari ukazuju na ideju da tajna svoje poreklo ne nalazi u državnom aparatu već u „ratnoj mašini“, uništavajući jednim udarcem prividnu homogenost između tajne i državnog aparata. Ova teza proizilazi iz logičke nužnosti na osnovu koje tajnu ne treba više određivati polazeći od stanovišta da se radi o skrivenom sadržaju (uvek vidljivom u pravu). Predstavljanje tog logičkog nastojanja, čiji je ulog ovde trostruk, dozvolice određivanje jednog prvobitnog oblika i jednog izvedenog oblika tajne: (1) ukazujući na specifični odnos države prema tajni : država proizvodi tajnu održavajući je isključivo u granicama koje pervertuju njenu prirodu; (2) razumevajući modalitete na osnovu kojih državni aparat organizuje opažanje državne tajne jer državni aparat funkcioniše kao državna tajna isključivo pod uslovom da je i hijerarhizovan upravo putem opažanja, u skladu sa pragovima na kojima je uređena komunikacija; (3) povezujući ideju tajne sa njenim revolucionarnim potencijalom, uvek spremnim da minira organizaciju državnog aparata : jer tajna vuče svoje poreklo iz ratne mašine – koja je formalno izvan državnog aparata – i u njega uvodi činilac napetosti.

KLJUČNE REČI: *tajna, državna tajna, državni aparat, ratna mašina, Deleuze.*

„Ideja državne tajne se naknadno javlja i pretpostavlja prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata” (MP, p. 352).¹ Danas bih želeo da pokušam da objasnim ovu Deleuze-ovu i Guattari-jevu rečenicu preuzetu iz fusnote knjige *Hiljadu ravni* i da otud izvedem neke konsekvence. „Ideja državne tajne se naknadno javlja i pretpostavlja prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata“. Jasno je šta je u igri u ovoj rečenici: radi se o problemu *pretpostavljanja*, te stoga i *izvođenja*: ideja o državnoj tajni mogla bi da pretpostavi određeno delovanje, a to delovanje Deleuze i Guattari imenuju kao „prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata“.

Ukoliko se osvrnemo na kontekst te rečenice – podsećam, radi se o fusnoti – šta čitamo, na šta nas upućuje ova fusnota? Čitamo: „poreklo tajne je u ratnoj mašini, ona je ta koja uvodi tajnu” (MP, p. 352). U ove dve rečenice suočeni smo sa dve teze:

Prva teza je da je poreklo tajne u ratnoj mašini, drugim rečima da prvobitni oblik tajne upućuje na ratnu mašinu.

¹ G. Deleuze et Félix Guattari, *Mille plateaux*, Paris, Minuit, collection „Critique”, 1980, p. 645.

Druga teza je da državna tajna otelotvoruje izvedeni oblik tajne, ili, drugim rečima, da ideja državne tajne pretpostavlja prvobitni oblik tajne.

Što i potvrđuje jedna rečenica iz „Dvanaeste ravni”, naslovljene „Rasprava o nomadologiji: ratna mašina”, rečenica na koju ćemo se kasnije ponovo vratiti: ratna mašina otkriva *brzinu* i *tajnu*; ali postoje pri tom i izvesna brzina i izvesna tajna koje pripadaju državi, *koje se na nju odnose ali nisu ispoljene*. Prva teza izvodi, dakle, statičku razliku između tajne i ratne mašine i državne tajne; dok druga formuliše dinamičko prisvajanje ratne mašine od strane države i promenu koja se podrazumeva u obliku tajne. Videćemo da ovaj odnos pretpostavljanja ili izvođenja ne predstavlja istorijsku tezu, niti da podrazumeva evolucionističko stanovište, već pre svega postavlja problem na konceptualnom nivou i podrazumeva preciznu metodu sa ciljem oslobađanja apstraktnih kvalitativnih modela koji kao polazište imaju konkretne slučajeve. Jednom reči: tajna se izdiže iz ratne mašine i kada brigu o njoj preuzme država – pa postane državnom tajnom – ona menja oblik.

Izložio bih uzgred kako stoje stvari sa pojmom tajne u Deleuze-ovom korpusu. Za Deleuze-a upotreba pojma tajne dvostruko je određena, i to na dva različita, mada povezana polja: u okviru političkog polja prevashodno kroz ideju o državnoj tajni, kao i u okviru psihoanalitičkog polja.² U oba ova polja za Deleuze-a će biti presudno da obezbedi sredstva novog razumevanja tajne i to ne tako što bi se zadovoljio da državnoj ili psihoanalitičkoj tajni oduzme nekakvu doslednost, niti da diskvalifikuje tajnu kao predmet ova dva polja, već da je daleko temeljnije pojmovno *prekvalifikuje*. Eto zašto je, politički, ideja državne tajne reinvestirana kao ono što proizilazi iz tajne ratne mašine koju bi trebalo da opišemo. Na taj način, pojam tajne se nametnuo kao neposredna tema dvojici sagovornika, te polazeći od dvostruke nemogućnosti mišljenja tajne kao što to uobičajeno čine politika i psihoanaliza, Deleuze je prinuđen da stvori originalan pojam tajne.

Pre nego što počnem, objasnio bih najpre značenje pojmova države i ratne mašine kod Deleuze-a.

(1) Ono što karakteriše pojam ratne mašine³, onako kako je definisana u *Hiljadu ravni*, pre svega se tiče njene ospoljenosti u odnosu na organizaciju državnog aparata. Ratna mašina bi mogla da se prepozna u izrazito različitim društvenim oblicima (umetnički pokret, tajna društva, dečja udruženja, verske zajednice), u raznovrsnim oblastima (tehničkim, naučnim, umetničkim, jezičkim, ekonomskim, verskim, itd.). Ratnu mašinu ne „predstavlja” nešto što za svoj predmet ima rat, već ono što postaje heterogeno u odnosu na državni aparat. Kao što podseća, sasvim ispravno, Guillaume Sibertin-Blanc, „u okviru tog polariteta državni aparat / ospoljenost država, Deleuze, već od 1973 godine uvodi izraz ratna mašina kako bi najavio ‘neposredni politički problem’, koji se tiče načina sastavljanja grupa koje su potrebne u revolucionarnom delovanju, koji dakle ne predstav-

2 Cf. „mala prljava tajna“ /le sale petit secret/, *Dialogues*, Paris, Flammarion, 1996, pp. 58-59; *Mille Plateaux*, Paris, Minuit, 1980, p. 241.

3 U definisanju ratne mašine osloniću se na izvanredan članak Guillaume Sibertin-Blanc-a, „État et généalogie de la guerre : l’hypothèse de la ‘machine de guerre’ de Gilles Deleuze et Félix Guattari“, *Astérian*, n° 3, septembre 2005.

lja kopiju zvaničnih oblika određene partije, koji ne podražava organizaciju državnog aparata".⁴ Već 1972 godine, u predgovoru Guattari-jeve knjige *Psihoanaliza i transverzalnost (Psychanalyse et transversalité)*, Deleuze suprotstavlja dve vrste grupa: s jedne strane, centralizujuće grupe koje nastupaju putem „strukturalizacije, totalizacije i unifikacije”, na osnovu modela državnog aparata; dok druge grupe operišu transverzalno (poprečno) i „ [zaverenički] u odnosu na totalitete i hijerarhije”⁵ Utoliko bi "problem revolucionarnih borbi, danas, bio da se postigne jedinstvo međusobno odvojenih borbi, a da se ne upadne ponovo u despotsku i birokratsku organizaciju partije ili državnog aparata: u ratnu mašinu koja ne bi obnovila državni aparat, neko nomadsko jedinstvo koje bi imalo odnos sa onim što je Spolja, koje ne bi obnovilo unutrašnje despotsko jedinstvo.”⁶ Stoga, ukoliko se sada vratimo na našu početnu tezu, dakle na to da tajna vodi poreklo iz ratne mašine i da ideja državne tajne podrazumeva prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata, šta time hoće da se kaže? Dakle, kaže se da je prvobitno određenje tajne u ospoljenom odnosu prema ideji državne tajne, i da ono prikriva određeni revolucionarni potencijal. Drugim rečima, postavši državnom tajnom, tajna postaje predmetom interiorizacije koja dovodi do toga da ona gubi svoju političku moć heterogenosti.

(2) Videli smo šta određuje ratnu mašinu, ali šta je to što određuje državnu organizaciju? Radi se o „aparatu zaplene”, jer on sprovodi zaplenu heterogenih snaga i proizvodi sredinu unutrašnjosti”. Drugim rečima, svaki državni aparat pristupa homogenizaciji heterogenih snaga kako bi uspostavio društveno polje određeno kao sredinu unutrašnjosti. Deleuze i Guattari analiziraju više slučajeva operacija zaplene.⁷ Oni tu operaciju nazivaju „nad-kodiranje” („surcodage“) koja upravo određuje državnu organizaciju u njoj samoj: radi se o postavljanju iznad društvenog polja uzvišenog jedinstva koje centralizuje, hijerarhizuje i totalizuje (odnose moći). Ukratko, dok se sa jedne strane ratna mašina definiše kao tip organizacije pomenog centra i u kojoj ne postoji hijerarhija, sa druge strane državni aparat funkcioniše homogenišući heterogene snage i proizvodi određeno „unutrašnje despotsko jedinstvo” koje blokira revolucionarnu budućnost, odnosno mogućnost čiste razlike koja se pojavljuje sa ratnom mašinom.

Problem je, dakle, u tome što Deleuze i Guattari razlikuju dva modela tajne, državnu tajnu i tajnu koja proističe iz ratne mašine. Mada, kako to oni pretpostavljaju, prvi model proizilazi iz ovog drugog. Namera mi je da ispitam taj asimetrični odnos. Ulog ove analize je trostruk.

(1) Potrebno je ukazati na specifični odnos države prema tajni: država proizvodi tajnu isključivo je održavajući u granicama koje pervertuju njenu prirodu.

4 Ibid. Autor se poziva na Deleuze-ov tekst: „Cinq propositions sur la psychanalyse“, *L'île déserte et autres textes*, Paris, Minuit, 2002, pp. 389-390.

5 Deleuze, *L'île déserte et autres textes*, p. 277.

6 Ibid., p. 362.

7 U „Trinaestoj ravni” iz *Hiljadu ravni*, oni analiziraju tri glavne operacije zaplene: rentu, profit i porez.

(2) Potrebno je razumeti modalitete u skladu sa kojima državni aparat organizuje uočavanje državne tajne : državni aparat funkcionise kao državna tajna isključivo pod uslovom da je hijerarhizuje upravo kao opažanje i u skladu sa pragovima na osnovu kojih je uređena komunikacija.

(3) Potrebno je povezati ideju tajne sa njenim revolucionarnim potencijalom, koji je uvek spreman da minira organizaciju oblikovanu na državnom aparatu, jer tajna vuče svoje poreklo iz ratne mašine – formalno ospoljenje u odnosu na državni aparat – i u njega uvodi činilac napetosti.

Dokazati tezu o izvođenju prvobitnog oblika tajne sastojalo bi se u pokazivanju *asimetrije* tog pokreta promene tajne, naime da se prelaz iz prvobitnog oblika u izvedeni oblik tajne ne dešava *na isti način* kao kada se prelazi sa izvedenog na prvobitni oblik tajne. Pokazati asimetriju podrazumeva, dakle, da je potrebno pokazati zašto prvobitni oblik tajne treba da bude nazvan prvobitnim, jer je zasnovan na logičkom zahtevu koji opravdava razliku prvobitno/izvedeno.⁸ Ta razlika je uočljiva tek na različitim stadijumima tajne koje Deleuze i Guattari razvijaju u dva odlomka „Osme” i „Desete” ravni iz *Hiljadu ravni*. Započecu tako što ću preuzeti njihovu tipologiju tri stanja tajne.

Tri stanja tajne

Tajna kao konačni sadržaj i beskonačni oblik

Na prvom nivou, radi se o tajni koja je definisana kao *konačni sadržaj* ili kao skrivena *građa*, koja je stoga i neopaziva: ali vi vrlo dobro uočavate da je neopazivost tajne krajnje relativna, jer iako *de facto* neopaziva, ona je vidljiva *de iure*. Drugim rečima, ja uvek mogu da saznam neku tajnu, mogu da je otkrijem, i onda kada za nju ne znam. Radi se, dakle, o sadržaju čije postojanje treba da prikrivamo, ili da ga činjenično načinimo neopazivim. Postupak toka skrivanja je postupak prerusavanja ili „dupliranja”: sadržaj je dupliran uz običan sadržaj koji ima za cilj da maskira unutrašnjost, da maskira istinsko lice. Tajna koja je zamišljena kao sadržaj ili skrivena građa upućuje, dakle, na konstituisanje određene unutrašnjosti. Podrazumeva se da je to i uobičajena koncepcija tajne: postoji nešto –

8 Trebalo bi ovde otvoriti dvostruku primedbu u odnosu na Deleuze-ov i Guattari-jev tekst : (1) pitanje državne tajne – i u skladu sa tim odnos tajne prema ratnoj mašini – zauzima zaista ograničeno mesto u njihovom celokupnom delu. Stoga se i ne radi o tome da se ovde izvrši detaljna analiza problema koji već po sebi nije produbljen; (2) Pa ipak, ukoliko pitanje o tajni s tačke gledišta države i s tačke gledišta ratne mašine nije u velikoj meri obrađeno, ono koje se odnosi, da tako kažemo, uopšteno na tajnu, ipak predstavlja predmet analize dva značajna pasaža iz *Hiljadu ravni*. Prvi pasaž se nalazi u „Osamoj ravni”, kada Deleuze i Guattari upoređuju suštinu književnog žanra novele sa oblikom tajne podeljenim na tri vrste. Drugi pasaž je u „Desetoj ravni” – naslovljenoj „Sećanja tajne” – gde Deleuze i Guattari opisuju tri stanja tajne koja odgovaraju trima tipovima razvojnih putanja koje su otvorene u „Osamoj ravni”. Ova dva pasaža predstavljaju gotovo jedini konceptualno konsekventni materijal o tajni u delu Deleuze-a i Guattari-ja.

neki sadržaj – koji nam nije poznat, koji je skriven ali koji bismo mogli da otkrijemo ili da ga saznamo.

Ali postoji i drugi nivo tajne. Taj drugi nivo tajne je *beskonačni oblik* tajne. Šta to znači? Razumeli smo ono što je konačni sadržaj tajne, ono što je njena građa: to je ono što se obično naziva tajnom. Na primer, neka tajnu iz detinjstva: traumatizam koji se desio u mom detinjstvu. Na tom mestu, građa tajne ne bi bila ništa drugo nego sadržaj traumatizma (video sam roditelje u trenutku dok su vodili ljubav). Kada bismo upitali „šta se desilo?“, odgovor bi se sastojao u građi koja bi mogla da se opiše, odredi: eto to je to, to je moja tajna. Ali *oblik* tajne, šta znači *oblik* tajne? Mislimo čist oblik tajne, oslobođen svoje građe, čemu to odgovara? U situaciji smo da, na pitanje „šta se desilo?“, ne možemo da pružimo nikakav precizan odgovor, da ne možemo da izgovorimo bilo šta što bi moglo da se identifikuje, „ništa što bi se zaista moglo opisati ili opaziti“ (MP, p. 243). Tajna uzima „oblik nečega čija [je] građa molekularizovana, nevidljiva, neopisiva“ (MP, p. 241). „Krećemo se od sadržaja koji je određen, lokalizovan [...], u opštem *a priori* obliku *nečega* [...], što se ne može lokalizovati“ (MP, p. 353). Predmet = x, tajna = x: u ovom određenom slučaju, oblik tajne ne upućuje na bilo koju građu ili sadržaj koji se da utvrditi.

Evo jednog primera. Jedna vlada odluči da određene informacije klasifikuje kao „top secret“: Bush-ova administracija zahteva da se sačuva kao tajna stvarni motiv iračkog rata: cilj nije bio uspostavljanje demokratije u Iraku već pre svega očuvanje kontrola nad rezervama nafte. Mogli bismo ipak reći da u ovom slučaju nije presudan sadržaj, već oblik tajne, odnosno, da je važna činjenica da postoji određena tajna. U stvari, postojanje državne tajne odvaja državni aparat od građana, suverena od svojih podanika: ona deli društveno polje na one koji znaju za tajnu i na one druge kojima tajna nije dostupna. Tajna čak ne mora ni da ima neki konkretni sadržaj (određenu tajnu informaciju) već „naprosto“ samo oblik (tajna više nije određeni sadržaj već sam oblik koji razdvaja državni aparat od građana). Prema tome, važno je to što zabrana koja pritiska tajnu omogućava nagomilavanje moći. Ova se analiza pridružuje jednoj paralelnoj analizi, jednom članku posvećenom političkoj teoriji tajne⁹ u kome Jean-Pierre Chrétien-Goni razvija sličnu ideju. Poklapanje te dve analize je gotovo neverovatno, jer Chrétien-Goni ni u jednom trenutku ne navodi analize Deleuze-a i Guattari-a koje izgleda da uopšte ni ne poznaje. Evo šta on piše:

Komunikativni sadržaj konačno je izgubio na značaju kako bi utemeljio tajnu; sam po sebi on postaje čisti čin odvajanja i to ne ljudi u odnosu na suverena, već u odnosu na sadržaje informacije. *Nebitno je o čemu se radi, ono što je važno jeste da postoji tajna, da postoji operacija moći u odnosu na sadržaje informacije. „Ono što je pre svega tajno, jeste saznanje o tome šta jeste tajna i šta ona nije“. Može se desiti da je sadržaj koji bi trebalo da bude otkriven sasvim beznačajan.*¹⁰

9 J.-P. Chretien-Goni, „*Institutio arcanæ*. Théorie de l'institution du secret et fondement de la politique“, C. Lazzeri & D. Reynié (dir.), *Le pouvoir de la raison d'État*, Paris, PUF, 1992.

10 J.-P. Chretien-Goni, pp. 152-153.

On potom navodi Hegela, koji u tekstu *Duh Hrišćanstva i njegova sudbina*, kaže „kako se Pompej krajnje začudio kada se približio srcu hrama, središtu obožavanja [Jevreja, gde se nadao da će uočiti biće za koje se pretpostavlja da je predmet njihovog divljenja]; ušavši u tajno skrovište izneverio je sva svoja očekivanja, jer je otkrio to biće u vidu praznog prostora.¹¹

To je, dakle, primer prelaza konačnog sadržaja tajne u beskonačni oblik uz pomoć koga se otkriva funkcija državne tajne. Funkcija tajne je u mnogo manjoj meri tek prosto skrivanje sadržaja, a više proizvođenje i obnavljanje državne moći koja se na taj način otelotvoruje. U stvari, kao što to kaže Chrétien-Goni, ono što preostaje više nije građa tajne već činjenica da tajne uopšte ima, *jer ona predstavlja jemstvo nagomilavanja moći, ili izolovanje suverena-despota*, koga Deleuze i Guattari nazivaju „sivom eminencijom” (*MP*, p. 356). Suveren nije na mestu sa koga ga izgonimo (on ponekad čak više i nije tu, mrtav je, nemoćan, nesposoban da zaista vlada) [Cf. Kafka, *Kineski zid*], tajno znanje čak više nije ni znanje. Radi se naprosto o opsednutom ponavljanju rada odvajanja koje uvodi hijerarhiju u društveno polje.

Ali, to nas neće navesti da poverujemo da je državna tajna pre na strani oblika tajne, nego na strani njenog sadržaja. Reći ćemo radije da ona igra na dve table: jer, izvesno je, državna tajna se zaista tiče nekih tajnih sadržaja (poverljivih dosijea, dosijea vojne tajne, na primer). U isto vreme, državna tajna se ne meri samo na osnovu svoga sadržaja (ove ili one informacije), već i na osnovu oblika koji obezbeđuje centralizaciju, izolaciju i koncentraciju državnih moći. Državna tajna, dakle, obuhvata ova dva nivoa tajne: uvek postoje tajni sadržaji, ali koji mogu da se prevaziđu u svom obliku – u tom slučaju tajna informacija sama po sebi manje je važna od njenog postojanja; mada, nasuprot tome, sam oblik tajne je nedovoljan da bi postojala državna tajna, jer je ipak potrebno da postoji nešto tajno kako bi ono moglo da proizvede neki stvarni učinak.

Tajna kao apstraktna linija

Pređimo sada na treći nivo, ili treći stadijum tajne, gde ne postoji ni građa, niti oblik, već čista *apstraktna* ili *pokretna linija*. „Na tom mestu tajna dostiže poslednji stadijum: njen sadržaj je molekularizovan, za vreme dok joj se oblik razgrađuje kako bi postao čista pokretna linija, njen sadržaj postaje molekularan.” (*MP*, p. 355) Ne radi se samo o građi koja se razlaže – jer to obeležava molekularizaciju u ovom citatu – već je i oblik doveden u pitanje. U prva dva stadijuma tajne, nju je uvek moguće otkriti ili izdati – bilo da se radi o sadržaju koji može da bude opisan, ili o praznom obliku (središte jevrejskog hrama). Nasuprot tome, kada ona dostigne treći stadijum, više nema ničega što bi bilo tajno: „tu mi više nemamo ništa tajno”, piše Deleuze, „više nema ničega što se krije. Mi postajemo tajnom, skrivamo se čak i onda kada bilo šta što radimo, radimo usred dana i obasjani svetlošću. [...]”

11 Ibid., p. 153.

Oslikani smo bojama sveta.” (D, p. 58)¹²

Videli smo da državna tajna podrazumeva i operaciju oduzimanja.¹³ Ali sa ove tačke gledišta, svakako nije u pitanju da se tajna misli putem oduzimanja, skrivanja ili maske. Deleuze i Guattari to jasno naznačuju u nizu formulacija od kojih bismo mogli da navedemo nekoliko slučajeva: „Neki bi mogli da govore, da ništa ne skrivaju, da ne lažu: oni su tajnoviti u transparentnosti, neprobojni kao voda, uistinu nerazumljivi, dok neki drugi imaju uvek neku tajnu koja procuri, bez obzira što je obezbede iza debelog zida ili je izdižu do beskonačnog oblika.” (MP, p. 356) Konceptualni lik ilegalca (fr. *clandestin*) otelotvoruje takvu tajnu figuru : „onaj koji se skriva [...] nema više šta da sakrije”, i to ga čini neprimetnim (MP, p. 356)¹⁴.

12 *Dialogues*, Paris, Flammarion, 1996, p. 58.

13 U tekstu „Istina i političko”, Hannah Arendt je napisala da „bilo koja vlada mora da klasifikuje određene informacije, da ih *izuzme* iz javnosti, i da se onaj koji otkrije takve autentične tajne uvek smatra izdajnikom”. H. Arendt, „Vérité et politique”, *La crise de la culture*, Paris, Gallimard, 1972, p. 300. Ja sam podvukao.

14 Ukoliko pratimo pažljivo kretanje teksta *Hiljadu ravni*, primetićemo da posle ovakvih tvrdnji kreće celo jedno poglavlje o političkim moćima postajanja. U „Desetoj ravni”, tekst „Sećanja tajne” je umetnut između „Sećanja molekula” i „Sećanja i postajanja, tačke i komadi”.

(1) (a) U prvom delu (pp. 333-344), namera teksta „Sećanja molekula” je da odredi molekularnu karakteristiku postajanja: „sva postajanja su već molekularna” (MP, p. 334) U otporu prema entitetima koji u naslagama blokiraju postajanje, radi se o oslobađanju konceptualnog nivoa na kome se ucrtavaju, destratifikuju ti isti entiteti kako bi se podsticali željeni procesi. Takvo određenje postajanja nailazi na dva teorijska protivnika: postajanje shvaćeno kao podražavanje subjekta ili kao proporcionalnost određenog oblika. „Postajanje ne znači podražavati nešto ili nekoga, ono ne znači identifikaciju sa nečim ili nekim. Niti se pak radi o proračunavanju formalnih odnosa. Niti jedna od ove dve analoške figure ne odgovara postajanju, ni podražavanju subjekta, ili pak proporcionalnosti jednog oblika.” (MP, p. 334) Zašto? Jer se u oba slučaja postojanje svodi na načelo sličnosti koje ga unižava na već postojeći oblik (entitet naslage); to postojanje je onda tek lažno postojanje, na isti način kao kada govorimo o lažnom pokretu: nasuprot tome, svako postajanje podrazumeva upravo dovođenje u pitanje bilo kog zatečenog oblika i ponovnu *stvaralačku* raspodelu (znači, onu koja ne liči na bilo šta predhodno) elemenata koji je sačinjavaju. Prvi deo teksta nastoji oko određivanja neopazivog-postajanja kao „imanentnog kraja postajanja”. (MP, p. 342)

(b) U drugom delu teksta (pp. 344-351), Deleuze tvrdi da postoji „suštinska srodnost” između koncepta pokreta i neopazivog: „[koncept pokreta] on je po prirodi neopaziv”. (MP, p. 344) Uvođenje problema pokreta dozvoljava Deleuze-u da uspostavi odnos između droge i opažanja, jer „[upotreba] droga čini da se gube oblici i likovi, stavlja u igru ludačke brzine i nesvakidašnje sporosti nakon stanja uzimanja droga, potom ih obe objedinjuje poput rvača, dajući opažanju molekularne moći obuhvatanja mikro-fenomena, mikro-operacija (MP, p. 346). Uspostavljanje tog odnosa znači određivanje u kom pravcu je droga činilac molekularizacije opažanja, odnosno, isto tako određivanje vrste kauzaliteta koje upućuju molekularizaciju na opažanje, i uopšteno, u kom pravcu bi intenziviranje života (postajanja) bilo potencijalno ostvarivo uz pomoć najrazličitijih sredstava, od kojih bi droga bila tek jedno od njih. „Doći do tačke gde pitanje više nije ‘da li se treba drogirati ili ne’, jer je droga već u dovoljnoj meri promenila opšte uslove opažanja prostora i vremena, kako bi i oni koji se ne drogiraju mogli da se provuku kroz rupe u svetu i da pređu liniju horizonta, na mestu na kome su, za razliku od droga, potrebna neka druga sredstva.”

(2) Nakon onoga o tajni, sledi tekst „Sećanja i postajanja, tačke i komadi” (MP, p. 356-367) koji otvara sledeće pitanje „Zašto postoji toliko [različitih] postajanja za čoveka, a nema [jedinственog] postajanja-čovekom? Najpre, zato što je čovek, par excellence, u većini, dok su postajanja u manjinama, svako postajanje je manjinsko-postajanje.” (MP, p. 356) Ovaj tekst dakle, upućuje na problem postajanja polazeći od odnosa između manjinskog i većinskog, i

„Ništa više nemamo da skrivamo i zato ne možemo ni da budemo uhvaćeni” (MP, 241). Iz ove razlike proizilaze dva načina na osnovu kojih bi mogla da se razmatra ideja transparentnosti. Ponekad transparentnost upućuje na obznanjivanje određenog čina. Ona tada obeležava ono što je opazivo *de facto* i *de iure*, dok se državna tajna određuje putem oduzimanja (povlačenja, skrivanja) i u odnosu na transparentnost koju onda na isti način zamračuje. I upravo na nju se i pozivaju protivnici državne tajne koja bi trebalo da osporava zahtev za transparentnošću delovanja države, odnosno zahtev za transparentnošću tih delovanja. Ponekad – a to bi bio i slučaj ovde, na trećem stadijumu tajne – transparentnost se zasniva na onome što je neopazivo unutar prava, i dakle, ispod razlike između onoga što jeste i što nije javno. Bila bi to onda tajna ratne mašine koja stoga nema šta da skriva i ne pribegava skrivanjima, već je transparentna i neprobojna poput vode. Ukratko, u prvom slučaju transparentnost određuje mogućnost opažanja, dok je u drugom dovodi do krajnih granica.

Bila bi greška verovati da, u ova tri stadijuma tajne, imamo posla sa određenom statičkom tipologijom, ili sa trima nezavisnim i nepovezanim određenjima tajne. Nasuprot tome, ulog ove tipologije jeste da dopusti promišljanje, istovremeno, i simultane koegzistencije i interakcije ovih različitih određenja. Ili, kako su to napisali Deleuze i Guattari: „Za tajnu su u manjoj meri presudna ova tri stadijuma [...] koliko su važna postajanja koja se na njih odnose”. (MP, pp. 355-356) Na to upravo i upućuje pokret ova dva teksta o tajni, jer je naglasak uvek na prelazu sa jednog određenja tajne na onaj drugi – i, još češće, na prelazu sa tajne kao

prenosi ga neposredno na politički plan u odnosima moći („većina je ona koja uspostavlja stanje premoći, a ne obratno” (MP, p. 356).

(3) Šta se desilo između ova dva teksta? Koji put iscertava ovaj kratki tekst „Sećanja tajne”, a koji bi mogao da nam naznači njegovu konceptualnu funkciju posebno u ekonomiji ravni, ali i uopšte, u ekonomiji ove knjige? Verovatno bismo mogli da pronademo deo odgovora i u organizaciji samog teksta. Sačinjen je od tri dela koji se završavaju sa zaključnim poglavljem; tri dela odgovaraju trima „stadijumima” tajne koji se poklapaju sa tri tipa linija razvijenih u „Osmoj ravni”: tajna kao sadržaj – predstavlja liniju koja je podeljena u naslagama (pp. 351-353) – zatim tajna kao beskonačni oblik ili linija koja je molekularno podeljena (pp. 353-354), te konačno tajna kao čista pokretna linija, nepodeljena, linija horizonta (pp. 354-355). Sled ta tri stadijuma tajne jasno podleže napetoj postupnosti koja se okončava u prvobitnom određenju tajne kao čiste apstraktne ili pokretne linije. Eto zašto u zaključnom poglavlju Deleuze potvrđuje da su „za tajnu manje presudna njena tri stadijuma, detinji sadržaj, beskonačni muški oblik, čista ženska linija, *koliko su važna postojanja koja se na njih odnose* [...] – *tamo gde tajna upravo više nema ni sadržaj ni oblik, neopazivo koje je konačno opaženo, ilegalac (fr. clandestin) koji nema šta da skriva.*” (HR 355-356) Na taj način, ovaj tekst kroz tri stadijuma tajne proizvodi tipologiju neopazivog postajanja (zamišljenog kao imanentni kraj postajanja) upisanog na napetoj lestvici koja prevodi prelaz iz višeslojnog oblika premoći u molekularizovano mišljenje kao političko umanjivanje. Ovakva razrada postajanja-neopazivim u odnosu na politička osporavanja organizacionih oblika premoći je u dva navrata jasno naznačena. Jednom prilikom prolazno, sa Deleuze-ovim retoričkim pitanjem, pri kraju teksta: „[Žene] nemaju tajnu, jer su one same postale tajnom. Da li su one više političke od nas? (MP, p. 355) (cf. Daisy Miller Henry-ja James-a). I drugom prilikom u nešto dužem obliku, ali daleko ublaženije, u trenutku kada Deleuze nadovezuje analizu tajne na sociološku studije o tajnim društvima, s jedne strane i s druge, sa njenim poreklom u ratnoj mašini (koje upućuje i na izvedenu osobenost ideje državne tajne; cf. MP, p. 352, fusnota 59). Ukratko, uloga ovog teksta u ekonomiji ravni je da artikuliše na problemski način prelaz iz postajanja-neopazivim ka postajanja-manjinskim, ili drugim rečima, prelaz iz etike ka politici.

konačnog sadržaja na tajnu kao čistu apstraktnu liniju. Mogli bismo da upamtimo dve stvari na osnovu ovih primedbi.

(1) Prva je da postoji dinamika tajne, logika njenih postajanja koja je neodvojiva u odnosu na njena određenja: dinamiku čini prelaz sa jednog na drugi, a potom na treći stadijum tajne i obrnuto. I videćemo da se radi o njenoj *suštinskoj* povezanosti sa tajnom, da taj odnos podrazumeva *logički primat trećeg stadijuma u odnosu na preostala dva*.

(2) Drugo, mogli bismo da zapamtimo da ova tipologija podrazumeva diferencijalnu metodu. Nadahnuta Bergson-om, diferencijalna metoda se ne bi sastojala u potrazi sa poreklom fenomena (na primer, poreklom tajne), već bi „obrađivala uređenja, zapravo, određivala *diferencijalne crte* na osnovu kojih bi se videlo da neki element formalno pripada, ili ne pripada, određenom uređenju”. (MP, p. 500) Od tog trenutka nije više pitanje da li tajna vuče svoje poreklo iz ratne mašine ili iz državnog aparata – čak i ako uvodno pitanje izgleda kao da na to upućuje. Mnogo je veći problem da se odredi na koji *kvalifikujući model* upućuje ovaj ili onaj stadijum tajne: da li upućuje na model ratne mašine ili na onaj državnog aparata. Ipak bi, pre svega, trebalo da se prođe kroz sklapanje kvalifikujućih modela kako bi se, u drugom koraku, ti isti modeli analizirali u međusobnim delovanjima koja oni mogu da podnose i kroz postajanja koja su oni u stanju da ponesu. Na taj način, tipologija tajne obuhvata istovremeno jednu dinamiku i jednu diferencijalnu metodu.

Dinamika tajne i diferencijalna metoda

Dvostruka logika tajne: urušavanje-udvajanje i širenje-uticaj

„Dinamikom” tajne nazivam pokret koji nadahnjuje sadržaj tajne, koji je s jedne strane molekularizuje na račun oblika tajne i razlaže je u čistu apstraktnu liniju – i nasuprot tome, pokret koji svodi apstraktnu liniju na beskonačni oblik kako bi je ponovo vratio u konačni sadržaj. Upravo je ta dinamika asimetrična, jer iziskuje jedno prvobitno i drugo izvedeno stanje tajne. Osloniću se ovde na članak koji sam već pomenuo, Chrétien-Gori-ja o instituciji tajne¹⁵ – kako bih objasnio tu dinamiku tajne na koju nailazimo u *Hiljadu ravni*, ali čije izlaganje ostaje u nagoveštajima. Ovo uzajamno razjašnjavanje je tim više interesantno u mojim očima jer autor članka izgleda da nije upoznat sa analizama Deleuze-a i Guattari-ja. Chrétien-Goni potvrđuje u članku da je moguće opisati delovanje tajne u skladu sa dve logike – i videćemo na koji se način one pridružuju logikama koje razvijaju Deleuze i Guattari. Sâm Chrétien-Goni se oslanja na knjigu o tajni „Masse und Macht“ („Masa i moć“) Elias-a Canetti-ja. O kojim se logikama tu radi? S jedne strane se radi o logici urušavanja, čija je krajnja figura zaborav zaborava, dok se na drugoj strani radi o logici širenja, sa krajnjom figurom javne tajne.

15 J.-P. Chretien-Goni, „*Institutio arcanæ*. Théorie de l’institution du secret et fondement de la politique“, C. Lazzeri & D. Reynié (ur.), *Le pouvoir de la raison d’État*, Paris, PUF, 1992.

(1) U *logici urušavanja*, posednik tajne je uvlači u najdublje ponore svoga bića, do te mere da je i sâm zaboravlja, zaboravljajući je na taj način i za drugoga. Tajna kao da je progutana: urušavanje tako obeležava zaborav za kojim sledi zaborav zaborava. Canetti nas podseća na primer Filippo-a Maria, milanskog vojvode iz XV veka i piše: „dobija se utisak da on želi da zadrži tajnu samo za sebe [...] oseća da ga privlači oblik tajne koja se štiti u unutrašnjoj tami njegovoga tela; koja se čuva na mestu na kome više nikad neće biti moguće saznati je; u samom zaboravu.”¹⁶ Na delu je figura suverena koja je u potpunosti neprobojna: neprobojna je jer i ne postoji više ono u šta bi moglo da se prodre.

(2) Kod Canetti-ja, međutim, ne nailazimo na *logiku širenja*. Mada on dopušta da tajna u sebi prikriva neku deljivu ili rastočivu moć: „Bilo koja tajna je rasprskavajuća, piše on, i njena sopstvena toplota je dovodi do kritične tačke užarenosti: zakletva koja je zabavljuje predstavlja upravo i mesto na kome se ona nalazi”.¹⁷ I zaista, svaka tajna bi mogla u načelu da bude predmetom nekog poverenja – u tom smislu, ona predstavlja sadržaj neke moguće komunikacije. Način širenja, koji se isto tako na specifičan način odnosi na tajnu – radi se o „zatvorenom širenju” po rečima Chrétien-Goni-ja – sprovodi se putem zabavljanja zakletve: tajna se otkriva kako je više ne bismo ponovili. Eto zašto, suprotno od poverenja, izdaja kao kršenje zakletve predstavlja njeno nerazdvojivo naličje. I tajna postoji samo u meri u kojoj postoji i izdaja, ili otkriće: sve do trenutka kada se tajna istopi u javnom prostoru, i istim pokretom istopi sâm javni prostor jer više ničega nema što bi moglo da ga ograniči: ničega više nema tajnog što bi moglo da se suprostavi javnosti. Dve logike, unutrašnjeg urušavanja i ospoljenog širenja, obeležavaju u svojim krajnjim figurama tačku u kojoj se unutrašnje i spoljašnje spajaju, u kojoj jedna logika prelazi u drugu i obrnuto: unutrašnjost kao najudaljeniji prostor (zaborav zaborava, potpuni zaborav) i spoljašnjost kao najbliži prostor (javna tajna gde više ništa nije javno), međutim obe ostaju pritom nedostupne i to *de iure* nedostupne. Eto zašto „[logika širenja] može da izgleda kao da je u suprotnosti u odnosu na sadržaj pojma tajne, ali to je istina samo u slučaju da ona predstavlja, u krajnjem slučaju, čisto širenje; primetićemo uzgred da je, konačno, i druga logika isto tako u protivrečnosti u odnosu na sâm ideju tajne: gutanje tajne predstavlja po sebi trenutačno poništavanje tajne koju bi trebalo sačuvati. *Bilo da je razgrađena u sebi ili da je razgrađena u svima, i jedna i druga logika predstavljaju dve ograničene perspektive*. Eto zašto može i da se kaže da je tajna ugrađena u sistem u kome se ove dve logike kombinuju.”¹⁸

Neverovatno je u kolikoj meri se ove dve logike poklapaju reč po reč, sa dva osnovna zakona koji, po Deleuze-u i Guattari-ju, uređuju pokret tajnog sadržaja. (1) Na prvom mestu, njih dvojica najavljuju *zakon udvajanja*, u skladu sa kojim „svako tajno društvo u pozadini sadrži neko još tajnovitije društvo”. (2) Na drugom mestu

16 E. Canetti, *Masse et puissance*, Paris, Gallimard, 1966, pp. 311-312.

17 Ibid., p. 314.

18 J.-P. Chretien-Goni, pp. 149. Podvlačim.

je zakon uticaja ili širenja koji potvrđuje da „svako tajno društvo sadrži svoj način delovanja koji je sâm po sebi tajni, što i čini da tajno društvo ne može da opstane van univerzalnog projekta prodiranja u celokupno društvo.” (MP, p. 352) S jedne strane, zakon udvajanja upućuje na logiku urušavanja, odnosno na proces pounutrenja koji se okončava u razgradnji tajne. S druge, zakon uticaja odgovara logici širenja koja, pošto prodire u celokupno društvo, postaje po sebi neprobijna. „Uticaj i udvajanje, curenje i učvršćivanje, bilo koja tajna tako napreduje između dve „uzdržanosti” koje uostalom lako mogu da se spoje, a u nekim slučajevima pomešaju”, pišu Deleuze i Guattari. (MP, p. 353).

Dovedene do krajnjih granica, ove dve logike deluju kao da su u protivrečnosti sa idejom tajne pošto i teže njenom razlaganju. Pa ipak, one su u protivrečnosti u odnosu na tajnu isključivo ako je tajna određena na osnovu svog sadržaja ili oblika – odnosno na osnovu neke čvrste unutrašnjosti. Dovedene do krajnjih granica, dve logike pre svega otkrivaju tačku u kojoj tajna dostiže svoje prvobitno stanje tečne apstraktne linije, kada se ona više ne odnosi na nešto – na neki određeni sadržaj ili čisti oblik – već je razgrađena u čistoj ospoljenosti, u čistom postajanju koje nas upućuje na ratnu mašinu. Takvo transformisanje tajne opisuje promenu modela, doslovno, prelaz modela iz oblika unutrašnjosti – završenog sadržaja ili beskonačnog oblika – upućujući na državni aparat, na model u ospoljenoj sredini, mobilisajući elemente ratne mašine (ne postoje više ni oblici ni tajni sadržaji, već postoji samo čista linija promene, postajanje koje se ne poziva ni na jedno biće).

Diferencijalna metoda

Tipologija tajne obuhvata diferencijalnu metodu konstrukcije dva modela. Deleuze i Guattari ne formulišu istorijsku tezu potvrđujući da tajna svoje *poreklo* vuče iz ratne mašine. Oni pre svega prevode konceptualno nastojanje koje ilustruju pošavši od van-filozofske građe (istorije mitova, antropologije i dramaturgije¹⁹). Ovo konceptualno nastojanje upućuje na oblikovanje koncepta ratne mašine, naime od formalne spoljašnjosti određenih stvarnih procesa do modela centralizovanog i hijerarhizovanog državnog aparata. Nemam vremena da se vratim na konstrukciju ratne mašine, koju je uostalom Guillaume Sibertin-Blanc već i analizirao.²⁰ Iz njegove analize bih izdvojio da se ratna mašina pravi u tri poteza i da nas ovde interesuje naročito treći.

(1) U početku, Deleuze i Guattari ustanovljuju antinomiju ratnih mehanizama suočavajući je sa političkim suverenitetom: ovi mehanizmi nisu homogeni u odnosu na strukturišuću funkciju suvereniteta, ali je na osnovu njih moguće vrednovati heterogenu moć nesrazmere. (2) Drugo, oni potvrđuju moguće osamostaljenje ratne

19 Cf. naročito G. Dumézil, *Heur et malheur du guerrier*, u vezi sa istorijom mitova; L. De Heusch, *Le roi ivre ou l'origine de l'État*, u vezi sa antropologijom; C. Bene, *Richard III* i H. Von Kleist, *Penthésilée*, u dramaturgiji.

20 Cf. G. Sibertin-Blanc, *Politique et clinique*, poglavlje V (rukopis). Videti isto tako, navedeni članak u uvodu: „État et généalogie de la guerre: l'hypothèse de la 'machine de guerre' de Gilles Deleuze et Félix Guattari“, *Astérian*, n° 3, 2005.

moći u odnosu na državni aparat – što dozvoljava da se objasni istovremeno i odnos zavisnosti i zaziranja države u odnosu na vojsku: „vojska je uvek tek kompromis“, kaže Deleuze (*D*, p. 171).

(3) Treće, Deleuze i Guattari pristupaju sistematizaciji hipoteze na dva načina: jedna sistematizacija je analitička (jer se bavi razlikom između ratne mašine i državnog aparata), dok je druga sintetišuća (jer opisuje prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata). Ono što je za nas ovde značajno jeste da sintetišuća serija otkriva *asimetriju* odnosa dve apstraktne ratne mašine, jer nisu istovrsni, način na osnovu koga državni aparat prisvaja ratnu mašinu, i način na osnovu koga ratna mašina može da proizvede državni aparat.²¹ Drugim rečima, pokret na osnovu koga državni aparat preuzima i institucionalizuje revolucionarno delovanje nije u simetriji sa pokretom na osnovu koga jedna revolucionarna grupa proizvodi naknadno centralizovanu i hijerarhizovanu organizaciju zasnovanu na modelu državnog aparata. Prva operacija opisuje modalitet na osnovu koga državni aparat uspostavlja i obnavlja svoju konkretnu administrativnu moć kontrole i represije društvenog polja, dok druga operacija opisuje tačku u kojoj se ratna mašina pretvara u državni aparat i, dakle, gubi formalnu spoljašnjost koja ju je odredila.

Asimetrija ovog odnosa predstavlja preduslov inteligibilnosti početnog određenja: „Ideja državne tajne se naknadno javlja i pretpostavlja prisvajanje ratne mašine od strane državnog aparata“ (*MP*, p. 352). Ona nam dozvoljava da razumemo da se ne radi o istorijskoj tezi već o konceptualnom stanovištu koje je, na bergsonovski način, postavljeno na asimetriji dva kvalitativna modela. Razumeti ovu rečenicu kao potvrdu istorijskog poretka značilo bi pogrešno razumeti metodološko načelo koje je u igri, kao kada bismo rekli da je za Bergson-a trajanje istorijski predhodilo prostoru i materiji, pritom zanemarujući da se pre svega radi o pokretanju apstraktnih modela kako bi se uz pomoć njih opisala konkretna međusobna delovanja, rešeni da potvrdimo da postoji logička premoć jednog u odnosu na drugi. Ukratko – ponavljam to – rečenica Deleuze-a i Guattari-ja o tajni u manjoj meri formuliše tezu o istorijskom poretku tajne koliko formuliše tezu o spoljašnjosti i logičkoj premoći trećeg stanja tajne u odnosu na ostala dva stanja.

Hteo bih sada kratko da objasnim zašto od tri stanja tajne (konačni sadržaj, beskonačni oblik i čista apstraktna linija), Deleuze i Guattari potvrđuju konceptualnu premoć i spoljašnjost trećeg stanja. Zašto, u stvari, može da se kaže da treće stanje sadrži imanentni kraj dinamike tajne, kao što je to već nagovestio prelaz na granicu logika urušavanja i širenja? Navešću rečenicu iz *Hiljadu ravni*: „Tajna, definisana kao sadržaj koji je sakrio svoj oblik na račun prostog sadržitelja, neodvojiva je od dva pokreta koji bi mogli slučajno da prekinu njeno trajanje ili da je izdaju, mada ti pokreti *suštinski* predstavljaju deo nje; nešto mora da iscure iz kutije, nešto će biti opaženo kroz kutiju ili u otškrinutoj kutiji.“ (*MP*, p. 352) Ta

21 Na taj način, s tačke gledišta nomologije, Deleuze et Guattari pišu da „jedan takav oblik ospoljenosti za mišljenje svakako nije u simetriji u odnosu na oblik pounutrenja. Strogo uzevši, simetrija bi postojala isključivo između polova ili različitih ishodišta pounutrenja. Ali oblik ospoljenja mišljenja [...] nikako ne predstavlja neku *drugu sliku* koja bi se suprotstavila slici državnog aparata. Nasuprot tome, radi se o sili koja uništava sliku i njene kopije.“ (*MP*, p. 467).

dinamika je suštinska jer je neodvojiva, rekli smo, od tajne kao sadržaja i kao oblika, u meri u kojoj ne postoji tajna koja ne bi mogla da bude obelodanjena ili izdana. Logički zahtev za premoć trećeg oblika tajne proizilazi iz ovog suštinskog odnosa. Ukoliko bismo definisali tajnu pošavši od njenog oblika unutrašnjosti ne bismo mogli da razumemo zašto je ona suštinski pokrenuta na osnovu tih pokreta (urušavanje i širenje, udvajanje i uticaj) koji na nju ne deluju kao slučajnosti. Da bi se mislila *inherentna* dinamika tajne, trebalo bi ustanoviti – upravo to i predstavlja konceptualni zahtev – premoć njenog trećeg stanja u odnosu na preostala dva, na mestu na kome tajna dostiže potpunu transparentnost i podrazumeva mobilizaciju jedne druge apstraktne mašine, ratne mašine. Formuliramo ovo još direktnije: kako bi se objasnilo zašto suštinski može da bude izdana, zašto uvek može da bude saznata, trebalo bi najpre odrediti tajnu kao pokret razgradnje, kao izdaju.

Ali stvarni interes ove konceptualne prednosti nije u tolikoj meri izvesna ontološka hijerarhija koju on podrazumeva koliko je to formalna spoljašnjost dva apstraktna modela koje pokreće. Ova spoljašnjost pripada ratnoj mašini i državnom aparatu. Kako bi dokazali tu spoljašnjost Deleuze i Guattari upućuju na političke prakse koje u manjoj meri ciljaju na osvajanje državne moći ili na konstrukciju nekog državnog aparata, koliko na vrednovanje heterogene moći bilo kog državnog aparata kao takvog, odnosno moći promene ili metamorfoze koja proističe iz ratne mašine. Šekspirov Ričard Treći je u tom smislu Deleuze-ov omiljeni primer. Deleuze se poziva na razliku između državnog aparata i ratne mašine kako bi u Šekspirovoj dramaturgiji suprotstavio dve vrste kralja: državničkoj lozi „dobrih kraljeva“ on suprotstavlja lik Ričarda Trećeg:

Isto tako bismo mogli da se prisetimo Šekspirovih kraljeva: čak ni nasilje, ubistva i perverzije ne sprečavaju državničku lozu da oblikuje „dobre kraljeve“; ali provlači se tu jedan onespokojavajući lik, Ričard Treći, koji na samom početku najavljuje svoju nameru da ponovo stvori ratnu mašinu i da na taj način nametne svoju lozu (izopačenu, lukavu i izdajničku; on se poziva na „tajni cilj“, na nešto sasvim drugačije od osvajanja državne vlasti [...]). (MP, p. 438).

Ili na još jednom mestu :

Ričard Treći, pakosnik, lukavac, kome je ideal da sve izda [...]. Razlika u odnosu na ostale Šekspirove istorijske drame: kraljevi koji varaju kako bi se domogli vlasti, ubice, ali oni ipak postaju dobri kraljevi. Oni su državnici. Ričard Treći dolazi izdaleka: njegove namere [...] ne proizilaze iz državnog aparata već iz ratne mašine. [...] Od samoga početka on to i kaže, kada govori o tajnom projektu koji beskonačno prevazilazi osvajanje vlasti. (MP, p. 158).

Ali ne možemo se zadovoljiti statičkom razlikom između ratne mašine i državnog aparata, između ratnika i državnika, kako bismo na osnovu toga zaključili da postoji formalna spoljašnjost. Ne radi se, dakle, o tome da se formuliše zamrznuta razlika koju bi onda samo trebalo da primenimo spolja, upućujući na to da postoji tajna ratne mašine i neka druga tajna državnog aparata. Nasuprot tome, radi se o mišljenju koje treba da krene od apstraktne razlike između dva modela, od njihovih konkretnih i aktuelnih međudelovanja, kao i od napetosti koja ih suprotstavlja. U tom smislu Deleuze i Guattari pišu, gotovo u obliku upozorenja:

Država jeste suverenitet. Ali suverenitet vlada samo nad onim što je u stanju da interiorizuje, što je u stanju da mestimično prisvoji. [...] Oblik-država, kao oblik unutrašnjosti, ima sklonost da se obnavlja, da ostane identično sebi kroz svoje varijacije [...]. Ali oblik spoljašnjosti ratne mašine čini da ona postoji samo u sopstvenim metamorfozama [...] koje država može da prisvoji tek usputno. Spoljašnjost i unutrašnjost, ratne mašine u preobražajima i identitetske aparate države u jednom neprestanom interaktivnom polju ne treba misliti kroz pojmove nezavisnosti, već kroz koegzistenciju i konkurenciju. (MP, pp. 445-446).

Dve stvari bismo mogli da zadržimo iz ovog upozorenja.

(1) Najpre, načelo interakcije, ili koegzistencije, koje upućuje na pomenutu diferencijalnu metodu: oslobađanje apstaktnih modela, idealtipskih vrsta, koji funkcionišu kao polovi u analizi konkretnog slučaja. Na primer, u jednoj grupi avangardnih umetnika razlikovaće se linija hijerarhizacije (onih koji teže modelu državnog aparata) i linija kreacije i promene (koja upućuje na ratnu mašinu).

(2) Nadalje, mogli bismo da očuvamo suštinski odnos koji svaki oblik-Država održava, kao oblik unutrašnjosti, sa svojim spolja²². Uspostavljanje i obnavljanje ovog oblika zavise od njegove sposobnosti da preobraća i homogenizuje heterogene snage onoga spolja koje taj oblik podrazumeva. Ukratko, država kao eminentno suvereno jedinstvo vlada samo nad onim što je u stanju da interiorizuje, objedini, centralizuje i hijerarhizuje. Drugim rečima, njena nad-kodirana vlast je u stanju neprestane napetosti u odnosu na moć revolucionarne mutacije ratne mašine. No, tajna ratne mašine sprovodi izvanrednu moć mutacije u odnosu na što je država u stanju da pounutri. Hteo bih sada da ispitam tu napetost između dva pola tajne.

Državna tajna i izdaja

Najpre smo videli da trostruka tipologija tajne upućuje na dva modela, sa jedne strane na državni aparat i sa druge na ratnu mašinu. Isto tako smo videli da se interes tipologije nije zaustavio samo na statičkoj razlici koju je obuhvatio. Podjednako je – pre svega – počivao na asimetričnom dinamičkom odnosu koju je ta tipologija obradila na osnovu različitih figura tajne. Konačno, asimetrični odnos dva modela – ratne mašine i državnog aparata – dozvoljava teoretizaciju njihove konkretne interakcije koja bi trebalo da obezbedi elemente promišljanja odnosa prema tajni državnog aparata i prema ratnoj mašini. Želeo bih da problematizujem tu interakciju na dva nivoa.

(1) Na prvom mestu, putem *organizacije opažajnosti*: dok ratna mašina pronalazi određenu tajnu u svojoj nevidljivosti, državni aparat organizuje opazivost tajne, bez obzira što se moć te organizacije nužno suočava sa svojom sopstvenom granicom: sa izdajom.

22 Ovaj odnos Deleuze i Guattari naglašavaju u „Devetoj ravni“ („Mikropolitika i rascepkavanje“) kada analiziraju centre moći. Na taj način razvijaju tri aspekta analize centra moći: njenu zonu moći, njenu zonu nepodeljivosti i *zonu nemoći*. Zona nemoći upućuje na tok „koji ne može da se promeni, koji ne može da se kontroliše niti da se odredi“ – dodaju oni – u skladu sa načelom imanencije – „svaki centar moći iz dna svoje nemoći uvek izvlači svoju moć“. (MP, p. 276).

(2) Na drugom mestu, hteo bih da pokažem da *izdaja predstavlja horizont tajne*: jer ona opisuje ono što suštinski prevazilazi državnu tajnu, jer figurira kao element koji nije totalizujući, dok ratna mašina proizvodi tajnu kao svoju specifičnu operaciju.

1. Organizacija opažajnosti tajne od strane državnog aparata

Videli smo da državna tajna deluje putem oduzimanja: ona oduzima od opažanja ili od javnog znanja bilo koju činjenicu. Tajna, dakle, postoji samo ukoliko postoji mogućnost da ona može da bude načinjena javnom. Prema tome, *država ne ukida javnu opazivost tajne, već je organizuje*. Dok ratna mašina nastoji oko neopazivosti tajne, državni aparat uređuje njenu opazivost između dva praga neopazivosti: između tajne koja je premalo poznata (u sebi već razložena) i tajne koja je previše poznata. Državna tajna upućuje na dva povezana praga opažanja. Preuzimajući elemente analize iz *Dijaloga* i iz *Hiljadu ravni*, mogli bismo da razvijemo više različitih pragova koji se šire iz jednog centra.²³ Pre svega suverena, vrhunskog čuvara državne tajne: on je Centar i Označitelj, Despot koji oko sebe stvara prazninu (u skladu sa logikom urušavanja, kao u slučaju Staljina), ali koji je isto tako okružen privrženom mu dvorskom svitom poverenika i posvećenika; potom, upravo ta svita ima pristup tajni, što odgovara elementima koji pripadaju Hramu ili Palati, sa svojim sveštenicima i svojim birokratama; zatim, postoje čuvari tajne koji nemaju nužno i sâmi pristupa tajni; konačno, postoje i oni koji nemaju pristup tajni, koji se nalaze na spoljnim krugovima, sve do izdajnika koji otkriva tajnu i koji time prekida homogenost sistema, destabiliše ga i širi u koncentričnim krugovima organizaciju državne tajne. Unutrašnja organizacija opažanja počiva, po Deleuze-u, na poretku podvale, i on ga suprotstavlja poretku izdaje. Dok podvala upućuje na osvajanje vlasti ili na konstituisanje državnog aparata, dok podvala barata tajnom samo da bi obnovila ili osvojila državnu moć („kako bi ponovo obnovila energije sistema“) (*D*, p. 128)), izdaja pak uvodi određeni koeficijent promene u strukturi uspostavljene moći. „Izdajnik je u svetu vladajućih značenja i uspostavljenog poretka sasvim različit u odnosu na varalicu: varalici je namera da prisvaja određena obeležja, ili da osvaja neku teritoriju, ili čak da uspostavlja novi poredak“. (*D*, p. 53)

2. Izdaja kao horizont tajne

Završiću tako što ću pokušati da pokažem – oslanjajući se na analize Deleuze-a i Guattari-ja – da je izdaja horizont tajne. Jer je upravo status izdaje ono što na neki način suprotstavlja državnu tajnu u odnosu na tajnu ratne mašine. Moglo bi se reći, zajedno sa Deleuze-om i Guattari-jem – da državna tajna, po svojoj prirodi, omogućava izdaju kako bi je još bolje isključila. Nasuprot tome, ratna mašina suštinski funkcioniše u izdaji i na taj način uvodi mogućnost uništenja državnog aparata.

23 Cf. *Dialogues*, 1996, p. 128; *Mille plateaux*, „Sur quelques régimes de signes“, p. 146.

(1) Zašto državna tajna suštinski ima deo koji je vezan sa izdaju? Odgovor počiva i u vrsti tajne kakvu predstavlja državna tajna, naime u njenom obliku unutrašnjosti. Izdati znači ospoljiti tajnu, strgnuti masku, otvoriti kutiju, probiti tajnu. A izdaja državne tajne predstavlja „veleizdaju“ jer izdajući sadržaj tajne ona izdaje – u smislu u kome ona otkriva – samo funkcionisanje centralizovane, koncentrisane i izolovane državne moći. Od tog trenutka, izdaja se nalazi u dvosmislenom položaju: istovremeno je nezaobilazna i nepodnošljiva. Neizbežna je, jer je u strukturi državne tajne zavetovano da ona bude izdana. Nepodnošljiva je, jer je učinak moći tajne uništen onog trenutka kada je tajna izdana. Te se tako i sama izdaja udvaja, ukoliko sledimo analizu Deleuze-a i Guattari-a u „Petoj ravni“ knjige *Hiljadu ravni* u vezi sa dva pokajnička ovna predvodnika iz Starog Zaveta. Sa jedne strane, postoji izdaja koja preostaje unutar funkcionisanja države kao nečega što je podnosi: ona je, dakle, nešto poput „prvog koraka pred isključenjem“ (MP, p 146). To je figura prvog ovna pokajnika, žrtvanog ovna, koji obeležava i domet suverene moći na mestu na kome je izdajnik podanik državne moći kao neko ko je osporava te je stoga od nje i kažnjen. Ali s druge strane, izdaja bi mogla da dostigne nepodnošljiv prag ravan državnoj moći: ona tada više ne otelotvoruje granicu koju podnosi oblik-država, već prag koji prevazilazi njenu moć pounutrenja, te je država stoga u obavezi da je isključi obeleživši je kao negativnu, kako bi time otklonila sopstveno uništenje. To je figura drugog ovna pokajnika, ovna predvodnika, koji je proganjan u pustinju kao onaj koji u sebi nosi sve što je najgore. Ukoliko prvi oblik izdaje još uvek sam po sebi nije negativan, jer ne prevazilazi državnu moć, drugi je nužno obeležen negativno, „osuđen kao ono što prevazilazi [njenu] moć“. (MP, p. 147) Radi se o „liniji bekstva jednog sistema, koja bi trebalo da bude precrtana, isključena, obeležena negativnim znakom, na čijem mestu se nalazi neka vrsta ovna predvodnika, obrnute slike vladara, a čija je uloga da s vremena na vreme u sebe pokupi sve ono što preti ili prlja funkcionisanje mašine.“ (D, p. 128) Ovan predvodnik je isto tako komunista u vreme lova na veštice, odnosno disident u doba staljinističkog poretka. Danas bi to mogao da bude bilo koji čovek – bilo koji terorista – uvek u stanju da preti miru terora, svetskoj bezbednosti.

(2) Međutim, upravo je *negativna* izdaja ono što u sebi podrazumeva ratna mašina, i što prima pozitivno obeležje u svom semiotičkom poretku. Otelotvorena izdaja u ratnoj mašini oslobađa izdajnika njegove negativne zavisnosti u odnosu na državni sistem. Ona ga na taj način navodi na transformaciju, jer izdajnik više nije opisan kao izopšten iz sistema već on predstavlja funkciju koja nužno čini da se od tog istog sistema beži: on više ne predstavlja homogenišuću moć sistema, već, nasuprot tome, pozitivnu moć koja proizvodi različitost i promenu. Ratna mašina sve izdaje jer razlaže bilo koji sadržaj i bilo koji oblik. Zato i kažemo da ona suštinski funkcioniše kao izdaja i pripisujemo joj, od sad pa nadalje, pozitivan status. Državni despotski poredak je već „ucrtao jednu liniju bekstva [...]; a da je upravo ta linija činila da perspektiva ima negativnu vrednost, i učinila da predvodnik pobjegne. Reći ćemo sada da ta linija prima na sebe pozitivan znak, da je ona u stvari zauzeta i da je praćena“. (MP, p. 152) Setimo se slučaja Ričarda

Trećeg: ukoliko tajne zavere, lukavstva i strategije „dobrih kraljeva“ proizvode državne tajne, „tajna namera“ Ričarda Trećeg nema ništa od državne tajne, već je u prilici da sve izdaje: funkcionisanje vlasti, odnos prema ženama, (na primer njegov odnos prema lady Anne), hijerarhiju; u tom smislu, on pravi ratnu mašinu pre nego što pokreće državni aparat i što je njegovo delovanje tajno. „Ričard Treći ne želi naprosto vlast, on želi izdaju. On ne želi da osvoji državu, već podešenost ratne mašine.“ (D, p. 53) Pošto se postojanje izdajnika podrazumeva u ratnoj mašini, on može da se pojavi u bilo kom trenutku u sistemu tajne. Od tog trenutka, figura izdajnika, drugim rečima mogućnost da se izbegne iz sistema više nije slučajna ili neizvesna, već apsolutno nužna u samom sistemu tajne pošto je on i pretpostavlja. Izdaja na taj način prikriva revolucionarnu moć koja uводи liniju bekstva u bilo koju organizaciju moći koja je oblikovana na osnovu državnog aparata. Ona predstavlja prekoračenje, element državnog aparata koji se ne može totalizovati. Na taj način, trebalo bi reći da bilo koje delovanje ratne mašine, koje se otvara ka revolucionarnim potencijalima, otelotvoruje neki oblik izdaje, odnosno skida maske, probija kutije, razgrađuje hijerarhije, čini da centralizovani sistemi pucaju, ali ne sa ciljem da proizvode neki drugi sistem, da obnavljaju državni aparat, iako, uvek postoji rizik da se to i dogodi.

Nikada neće biti dovoljno insistirati na činjenici da postoji dvostruka opasnost u izdaji, i nikad zahtev za oprezom neće biti dovoljan:

(1) prva opasnost bi se sastojala u vlastitom uspostavljanju moći jedne države (izdati kako bi se bolje podvaljivalo). Izdajnik je horizont tajne, bez obzira što bi i sâm mogao da nanovo uspostavi državnu tajnu. Eto zašto „izdati ne znači lagati ili govoriti istinu, bez obzira i bez razlike što je i jedno i drugo moguće: izdati predstavlja politički čin kojim se pomera data granica između prostora suverenosti i prostora podaništva – možda i samo stoga kako bi se ona izbacila [iz ležišta], kako bi se premestila u neko drugo poreklo“.²⁴ Premestiti državnu moć i njen aparat u neko drugo poreklo, reprodukuje neki novi državni aparat: eto gde se javlja prva opasnost.

(2) Ali postoji i ona druga – najgora – suviše izdati, prebrzo izdati, tako da onda linija bekstva koju izdaja pronalazi postaje linija smrti. Ne onda kada je revolucija „izdana“, već kada se ona pakuje, kada postaje fašistička i samoubilačka. „Linija bekstva se pretvara u liniju ukidanja, uništavanja drugih i samog sebe“, svakog trenutka kada koeficijent promene i postajanje-revolucionarom koje ona sprovodi preraste granice onoga što ona može da podnese. (D, p. 171): tada i samo tada, ratna mašina zamenjuje razaranje – čak i sebe same – sa promenom, kada sa njom previše izmenjenom, prebrzo izmenjenom, mi uništavamo i same sebe, umesto da se preoblikujemo: sa značenjem „ostvarenog nihilizma“. (MP, p. 281)²⁵

Igor Krtolica
Ecole Normale Supérieure LSH, Lyon

S francuskog prevela Sanja Bojanić

24 Chretien-Goni, p. 189.

25 U tom smislu bi trebalo precizno analizirati i odnos koji je prema tajni i izdaji imao nacistički poredak.

Igor Krtolica

Secret d'état et machine de guerre secrète chez Gilles Deleuze

(Résumé)

Cet article trouve son point départ dans une note de *Mille plateaux*, où Deleuze et Guattari suggèrent l'idée que le secret ne trouve pas son origine dans un appareil d'État mais dans la « machine de guerre », ruinant du même coup l'apparente homogénéité entre le secret et l'appareil d'État. Cette thèse découle de la nécessité logique de ne plus définir le secret à partir de la position d'un contenu caché (toujours perceptible en droit). L'exposition de cette exigence logique permettra d'assigner une forme primitive et une forme dérivée du secret, dont l'enjeu est ici triple: (1) montrer le rapport spécifique de l'État au secret: l'État ne produit du secret qu'en le maintenant dans des limites qui pervertissent sa nature; (2) appréhender les modalités selon lesquelles l'appareil d'État organise la perception du secret d'État: l'appareil d'État ne fonctionne au secret d'État qu'à condition d'en hiérarchiser précisément la perception, selon des seuils dont la communication est réglée; (3) connecter l'idée de secret à sa potentialité révolutionnaire, toujours susceptible de miner l'organisation d'un appareil d'État : parce que le secret a son origine dans la machine de guerre – qui est formellement extérieure à l'appareil d'État – et il introduit dans celui-ci un facteur de tension.

MOTS-CLÉS : secret, secret d'État, appareil d'État, machine de guerre, Deleuze.